

**Andrej Pleterski i Goran Pavel Šantek, ur.: *Mirila: kulturni fenomen*
(*Studia mythologica Slavica – Supplementa; Supplementum 3*)**

Ljubljana: Institut za arheologiju ZRC SAZU, 2010., 231 str.

Monografija *Mirila: kulturni fenomen*, koju su zajedničkim interdisciplinarnim snagama uredili arheolog Andrej Pleterski i etnolog, odnosno kulturni antropolog Goran Pavel Šantek, posvećena je mirilima (*počivalima*) koja su locirana na južnom Velebitu. Naime, upravo su na tom prostoru, kako to Andrej Pleterski u uvodnome članku napominje, ta velebitska kamena boravišta duša bila rađena sve do druge polovice 20. stoljeća i mnogi koji su bili svjedoci tih posmrtnih rituala još su živi. Kako je sažeto pojasnila Jadranka Grbić u monografiji *Hrvatska etnografija* (1998), kamenim mirilištima pripisivala se trojaka funkcija: na kamenim mirilištima, odlažući pokojnikovo tijelo, pogrebna se povorka odmarala na putu prema groblju; nadalje, istovremeno mirilište smatra se i posvećenim mjestom na kojemu će pokojnik/pokojnica počinuti prije posljednjega boravišta na groblju i pored navedenoga – autorica navodi kako je prvotna namjera ovoga postupka bilo mjerenje pokojnika, s obzirom da je točna ili prava mjera preventivna zaštita od uroka i zlih sila koje vrebaju na umrlo tijelo prilikom njegovoga ispraćaja.

Monografiju *Mirila: kulturni fenomen* nakon spomenutoga teksta “Uvod u mirila” otvara članak Tome Vinščaka koji, među ostalim, istražuje velebitska mirila u kontekstu sakralne geografije južnog Velebita te upozorava kako se slična posmrtna obilježja nalaze samo još u Tibetu, u okolici svete gore Kailas, središta i pupka svijeta, a o sličnosti velebitskih mirila i kamenom obilježenih grobova na Tibetu prvi je, kako autor napominje, pisao Ivan Krajač u *Zborniku za narodni život i običaje* 1934. godine. Odnosno, Vinščakovim riječima: “Ono što predstavlja Triglav Slovencima, Ararat Armencima, Kailas Tibetancima i Indijcima – to je Velebit Hrvatima.” Pritom spomenuti etnolog i kulturni antropolog napominje kako je najveći iskorak u istraživanju mirila napravila Mirjana Trošelj koja je početkom osamdesetih godina 20. stoljeća počela sustavno istraživati ta kamena počivališta duša na južnom Velebitu s naglaskom na Starigrad – Paklenicu. I dok Tomo Vinščak uspostavlja poveznicu između sakralne geografije Tibeta i Velebita, Katja Hrobat u svome članku uspoređuje *mrtva počivala* u slovenskom Krasu s velebitskim mirilima, pri čemu kao jednu od ključnih razlika između njih ističe činjenicu da su *mrtva počivala* postavljena na katastarskim međama kao granicama između svijeta živih i svijeta mrtvih.

Mario Katić svoj članak posvećuje porijeklu i značenju mirila (*počivala, bilizi*). Nakon što detaljno iznosi dosadašnje spoznaje o njima (od Krajačeva članka iz 1934. godine preko Glavičićeve studije iz 1980. godine te studije Mirjane Trošelj iz 1981., sve do najrecentnijih studija), autor se isto tako vrlo detaljno

zadržava na njihovu mogućem porijeklu, da bi zatim pokazao na koji je način i problematika *biliga* (stećaka) relevantna za mirila. Naime, Katić ukazuje da su krajnja zapadna područja (sjeverna i srednja Dalmacija) na kojima su zabilježeni *bilizi* istovremeno i područjâ mirila, što ukazuje na međusobnu povezanost ovih dvaju fenomena. Autor utvrđuje da je običaj mirila vjerojatno nastao pod utjecajem drugoga fenomena vezanoga uz smrt – podizanja stećaka, i to, kako nadalje navodi – migracijama stanovništva iz Bosne i Hercegovine pred turskom opasnošću; ukratko, da velebitska mirila pripadaju Bunjevcima, odnosno općenito vlaškom stočarskom stanovništvu koje je doselilo pred ili s Turcima iz navedenih područja.

U zajedničkom članku Katja Hrobat i Benjamin Štular zadržavaju se na teorijskoj pozadini izučavanja mirila. Ističu kako navedena monografija čini prvo interdisciplinarno istraživanje ove teme. Među ostalim, upućuju na slučaj Mirjane Trošelj kojoj je bilo onemogućeno da ostvari istraživanja u okviru poslijediplomskoga studija na Odsjeku za povijest umjetnosti ili na Odsjeku za etnologiju, s obzirom na to da navedena tema nije bila prihvaćena kao pogodna; pritom autori članka zaključuju da bi se isto vjerojatno dogodilo i na Odsjeku za arheologiju. Katja Hrobat i Benjamin Štular zamjećuju kako se u posljednje vrijeme ostvaruje kreativna interdisciplinarna suradnja etnoloških, filoloških i arheoloških istraživanja, kao što se to čini u istraživanju slavenskih mitskih struktura preko toponima i folklornih predaja (npr. Vitomir Belaj, Ivan Marija Hrovatin, Radoslav Katičić, Andrej Pleterski, Zmago Šmitek, Benjamin Štular), ali i kao propitivanja konceptualizacije prostora u usmenim predajama (npr. Radu Dragan, Ljupčo Risteski).

Radomir Jurić u članku o arheološkoj topografiji Tribnja, među ostalim, pokazuje kako se kamene gomile s ostacima grobova često nalaze u blizini novovjekovnih mirila te da se arheološka nalazišta u velebitskom podgorju od Sv. Marije Magdalene do novoga Masleničkog mosta, uzimajući u obzir, dakako, i mirila, mogu vrlo dobro uklopiti u ponudu kulturnog turizma, što do sada na način na koji to predlaže autor nije učinjeno. Naime, vrlo je malo nalazišta iz raznih kulturno-povijesnih razdoblja do danas istraženo ili istraživano.

Mirjana Trošelj u članku “Natpisi i likovni prikazi na velebitskim mirilima” pokazuje da su Velebićani mirilima, tim “počivalima duša”, nastojali sačuvati identitet svojih mrtvih, “a natpisima i ukrasima – šarama, simboličkim jezikom upotpuniti njihovo posvećeno značenje” (str. 63). Tako autorica detaljno razvrstava natpise i epigrafske analize te pritom utvrđuje kako epigrafiju mirila odlikuje jednostavan i jezično stiliziran izričaj, ali i raznolikost, dok likovne prikaze karakterizira bogatstvo motiva, pri čemu se ovom prigodom možemo zadržati na trozubu kao ikonografskom motivu za koji autorica pokazuje da “vuče svoje

korijene od pretkršćanskoga doba kao keltski trozub” (str. 77). Pritom M. Trošelj napominje kako je vremenski najbliži trozubu na mirilima srednjovjekovni trozub na stećcima, a to zaključuje prema navodima članka o topografiji stećaka Marinka Tomasovića, Domagoja Perkića i Ivana Alduka (*Stećci*, katalog izložbe, 2008).

U članku “Dimenzije tijela ili veličina duša: fizikalno-antropološka analiza problema mirila temeljena na analizi visina” bioarheolog i forenzičar Mario Šlaus utvrđuje da su mirila “označavala nešto drugo, a ne duljinu tijela pokojnika”. Naime, na temelju analize mirila na lokalitetima Rastovci i Kruščica – Korita autor utvrđuje kako dimenzije spomenika ne odgovaraju duljini tijela pokojnikâ koji su preneseni na groblje.

I tri posljednja priloga navedene monografije potpisuje Andrej Pleterski. Tako u članku o kronološkim odrednicama mirila, ako ga sažmemo na svega jednu ključnu rečenicu, autor bilježi kako mirila datiraju, s obzirom na datume koji su na njima urezani, između 1717. i 1971. godine, odnosno najstarije je spominjanje mirila iz 16. stoljeća, kako je to utvrdila Mirjana Trošelj. U drugom članku Andrej Pleterski istražuje mirila na nalazištima Kruščica – Korita, gdje se posebno zaustavlja na natpisima na uzglavnicama najstarijega i najmlađeg mirila s lokaliteta Kruščice, da bi u posljednjem, trećem prilogu A. Pleterski donio i detaljan katalog s opisom i dimenzijama mirila sa spomenutoga nalazišta.

Pored toga što navedena monografija predstavlja uspješnu suradnju hrvatskih i slovenskih znanstvenika (ono što političarima obiju strana za sada ne uspijeva u području koegzistencije), monografija o mirilima ostvarena je kao primjer interdisciplinarnoga istraživanja, pri čemu je zamjetno da dominiraju etnolozi i arheolozi uz povjesničare, lingviste, povjesničare umjetnosti i fizičke antropologe. Upravo u već spomenutome zajedničkom članku Katja Hrobat i Benjamin Štular zadržali su se na problematiziranju nedostatka suradnje između arheologije i etnologije/folkloristike (str. 49) u Hrvatskoj i Sloveniji, a i šire u vezi s nama bliskim regijama. Dok etnolozi mirila proučavaju iz perspektive vjerovanjâ i “religije groba”, kako se o antropologiji smrti izrazio Natko Nodilo u svojoj studiji *Stara vjera Srba i Hrvata* (1885. – 1890.), arheolozi mirilima pristupaju kao sakralnim objektima pogodnima za istraživanje *arheologije smrti*. Katja Hrobat i Benjamin Štular interdisciplinarnost su metaforički opisali kao Rubikovu kocku: svaka disciplina može djelovati na jednoj strani kocke, ali svaki pokret na jednoj strani uzrokuje promjene na drugim njezinima stranama. Riječima toga sjajnog dvojca: “A kako bi se postiglo završno rješenje, navedeno zahtijeva harmoniju na svim stranama.” Upravo tu interdisciplinarnu harmoniju zahtijeva i stanje na našem znanstvenom *terenu* uz prethodno ostvarenu kolegijalnu suradnju.

Mirila su dobila i svoju umjetničku interpretaciju. Naime, multimedijalni umjetnici Josip Zanki i Bojan Gagić performans *Mirila* izveli su prvi put u samostanu Scardavilla kod Forlija u Italiji 2001. godine, a na *Zagrebi! Festivalu* 2008. godine na Bundeku izveli su ga prvi i posljednji put u Hrvatskoj. Inače, kako je to jednom prigodom istaknuo Josip Zanki, njegov je otac bio graditelj posljednjeg mirila u mjestu gdje je odrastao (usp. razgovor s Josipom Zankijem, *Zarez*, broj 239, 2008.).

Suzana Marjanić

Kultura i ekonomija
Godišnji skup Hrvatskoga etnološkog društva
Zagreb, 9. – 11. lipnja 2011.

Godišnji stručno-znanstveni skup Hrvatskoga etnološkog društva naslovljen *Kultura i ekonomija* održan je u Etnografskom muzeju u Zagrebu od 9. do 11. lipnja 2011. godine. Tema skupa nadopunjuje i nastavlja neke od započetih rasprava s prošlogodišnjeg HED-ova skupa *Kako žive seljaci*.

Organizatorice Ines Prica, Tea Škokić i Renata Jambrešić Kirin potaknule su svojim pozivom raspravu oko niza intrigantnih tema, poput odnosa ekonomske krize i promišljanja socijalnih nejednakosti, komercijalizacije znanja, odnosa postsocijalističke tranzicije i neoliberalnog kapitalizma te njihovih posljedica.

Dvadeset i šest izlaganja grupirano je u tri bloka. U prvome su postavljeni teorijski okviri problema te je analiziran odnos ekonomskih paradigmi i izazova koji se postavljaju pred društvo i, posebice, kulturne prakse.

Drugi blok sadržavao je radove u kojima je istaknut niz primjera naznačenih teorijskih problema: od destruktivnih zahvata u krajolik zbog interesa krupnog kapitala turističke industrije, preko uništavanja javnog sektora obrazovanja, komercijalizacije kulture i komodifikacije javne sfere do prikaza slučajeva zatvaranja malih obrta ili pak negdašnjih uspješnih tvornica iz vremena socijalizma.

U trećem su bloku bila izlaganja koja analiziraju rodne aspekte ekonomije. U borbi za golo preživljavanje žene posežu za alternativom pa tako ekonomija darivanja postaje zanimljiv element suvremenih ekonomskih procesa, napose u siromašnijim zemljama, a ekonomija brige unosi novu, do sada neprepoznatu, etičku dimenziju.

Ovogodišnji je skup velikim brojem izlaganja, kao i živim diskusijama, pokazao da odnos kulture i ekonomije predstavlja intrigantno područje istraživanja